

Віктор СЕНИЦЬКИЙ
зберігач фондів II категорії
Національного музею-меморіалу жертв
окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1071-1802>
e-mail: exacted51@gmail.com

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАЛУЧЕННЯ ЧАСТИН І З'ЄДНАНЬ ВЕРМАХТУ ТА ВІЙСЬК СС ДЛЯ БОРОТЬБИ ПРОТИ УКРАЇНСЬКИХ ПОВСТАНЦІВ У 1943–1944 РОКАХ

Вперше розглянуто питання про залучення армійських й есесівських частин для боротьби проти УПА. Подано основні документи Вермахту, де описані методи боротьби з партизанами. Показано, що частини Вермахту в окупованій Україні залучалися не тільки до виконання охоронних функцій, а й боротьби з українськими повстанцями. Досліджено розташування німецьких частин та з'єднань на території генеральних округ «Волинь-Поділля», «Житомир» та дистрикту «Галичина». Проаналізовано інформацію із повстанського документа та праць учасників українського національно-визвольного руху про залучення німецькими окупантами сил для боротьби проти УПА, та показано, які реально сили були залучені.

Розглянуто окремі антиповстанські операції на Волині та Галичині. Зазначено, що великі сили проти УПА німці вперше починають залучати весною 1943 р. на Волині, у Галичині німецькі антиповстанські операції починають проводитися з літа 1943 р. Також встановлено назви окремих антиповстанських операцій, як-от «Волинь», «Брунгільда Схід» і «Гірський ліс». Доведено, що в боротьбі проти УПА залучалися, крім тилових, також фронтові частини, які після боїв на фронті були відведені в резерв і знаходилися на окупованій німцями частині Західної України. Показано напади українських повстанців на есесівські частини та висновки, які робили німці, щодо поведження в район, де діють повстанці. Звернемо увагу на те, що німецькі окупанти відстежували дії і рух українських повстанців.

Зроблено висновки, що діяльність українських повстанців на окупованій території, а також у тилу Вермахту, привела до того, що німці почали залучати для боротьби проти українських повстанців частини й навіть цілі з'єднання. Зазначено, що подальше дослідження цієї теми має детальніше розкрити розмах протистояння сил Вермахту і військ СС проти українського визвольного руху, а також дасть можливість провести підрахунки втрат двох ворожих сторін.

Ключові слова: УПА, Волинь, Галичина, антиповстанська операція, Вермахт, війська СС.

Незважаючи на висвітлення в літературі боротьби Української повстанської армії (УПА) проти німецьких окупантів, немає окремого дослідження, де було б показано іншу сторону – німців: які сили вони залучали до боротьби проти УПА, хто очолював військові формування, що брали участь в антиповстанських операціях, назви цих операцій і час їх проведення, скільки загалом німецькі окупанти на території Західної України провели операцій.

Повстанці у звітах про бої з німцями обмежувалися загальними словами про ворога, у бій проти якого вступали. Німці, німецькі солдати – так у повстанських документах проходить інформація про противників УПА, але не вказано, з якого саме підрозділу або частини вони були. На сьогодні це питання не привертало уваги сучасних українських дослідників – не було написано жодної розвідки на цю тему. У діаспорі автори, які писали про УПА, наводили лиш коротку інформацію про використання німцями частин і з'єднань (дивізій) проти українських повстанців. Це праці Миколи Лебеда¹, Лева Шанковського², Петра Мірчука³ та Юрія Тис-Крохмалюка⁴.

Мета статті – дослідити частини та з'єднання Вермахту й військ СС (SS, Schutzstaffel), їх командування, чисельність і розташування; участь німецьких окупаційних сил в антиповстанській боротьбі на території Західної України.

Із початком війни Німеччини проти Радянського Союзу поліцейське забезпечення на окупованих територіях після введення там цивільного управління покладалося на райхсфюрера СС і шефа німецької поліції Генріха Гімлера (Heinrich Himmler), тобто сили поліції та військ СС⁵.

Захоплення значних територій у Радянському Союзі та зростання партизанського руху на окупованій території привели до того, що сил поліції та СС не вистачало для контролю території й боротьби з партизанами, і тому німецькі окупанти були змушені залучати армійські частини для охорони території та боротьби з партизанами.

Головні документи Вермахту, де описані методи боротьби з партизанами, – «Інструкція по боротьбі з партизанами» від 25 жовтня 1941 р., видана верховним командуванням сухопутних сил за підписом генерал-фельдмаршала Вальтера фон

¹ Лебедь М. УПА. Українська повстанська армія. Її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. [Б. м.] Видання Пресового Бюро УГВР, 1946. Ч. 1. Німецька окупація України. С. 26, 39.

² Історія українського війська / ред. М. Левицький. 2-ге вид., доповн. Вінніпег: Клуб приятелів української книжки / видав. І. Тиктор, 1953. С. 672–693; Шанковський Л. Тринадцять літ... (Дії УПА й збройного підпілля ОУН на терені військової округи ч. 4 «Говерля» в 1943–1956 рр.). *Альманах Станіславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславівщини* / ред.-упоряд. Б. Кравців. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен: Наукове товариство ім. Шевченка, 1975. Т. 1. С. 175–176.

³ Мірчук П. Українська Повстанська Армія 1942–1952. Мюнхен: CICERO, 1953. С. 42, 45, 48–50.

⁴ Krokhmaliuk Y. UPA Warfare in Ukraine: Strategical, Tactical and Organizational Problems of Ukrainians in World War II. New York: Society of Veterans of Ukrainian Insurgent Army, 1972. P. 57, 60, 62, 67, 71–72, 228, 241–242, 256.

⁵ Война Германии против Советского Союза. 1941–1945. Документальная экспозиция города Берлина к 50-летию со дня нападения Германии на Советский Союз / под ред. Р. Рюрупа. Берлин: Argon, 1992. С. 99–102.

Браухіча (Walther von Brauchitsch)⁶, «Настанова по боротьбі з бандами на Сході» від 11 листопада 1942 р. Генерального штабу Вермахту за підписом генерала Альфреда Йодля (Alfred Jodl)⁷ та директива «Бойові дії проти банд для всіх видів збройних сил», яку видав штаб фюрера 6 травня 1944 р. і підписав від імені Верховного головнокомандувача збройними силами генерал Йодль⁸.

Інформацію про використання сил Вермахту проти українських повстанців наявна в німецьких документах. У тексті від 1 квітня 1943 р. зазначено, що напади націоналістичних партизанів здійснюються вже серед білого дня, а на трасі між Рівним і Житомиром біля м. Корець був зупинений рух транспорту, оскільки підозрювали, що на шосе можуть напасти. Негайно туди відправили кілька піхотних рот, щоб зайняли деякі села й досягнули ближнього узлісся⁹.

У звіті про сільськогосподарські втрати в генеральній окрузі «Волинь-Поділля» від 4 квітня 1943 р. Еріх Кох (Erich Koch) пише: «... на Волині лише два райони вільні від банд. Особливо небезпечними є виступи національно-українських банд у районах Крем'янець–Дубно–Костопіль–Рівне. У ніч з 20 на 21 березня національно-українські банди захопили в Крем'янецькій області всі районні сільськогосподарські пункти та повністю знищили один службовий пункт. При цьому загинуло 12 німців – господарників, лісників, солдатів і поліцейських. Хоча сили поліції і Вермахту були негайно надані в розпорядження, дотепер відвойовано лише 2 райони»¹⁰.

Для охорони території і боротьби з партизанами німці в жовтні 1942 р. відправили в Україну 62-й резервний корпус¹¹ під командуванням генерала піхоти Фердинанда Нойлінга (Ferdinand Neuling, 15.09.1942–18.08.1944)¹². До корпусу входили 143-тя, 147-ма і 153-тя резервні дивізії¹³. Чисельність резервної становила 16 тис. солдатів та офіцерів. Окрім виконання охоронних функцій, у ній відбувався і початковий вишкіл новобранців¹⁴. 10 грудня 1942 р. 153-тя резервна дивізія була переформована в 153-тю навчально-польову й відправлена до Криму¹⁵. У складі 62-го резервного корпусу залишилися 143-тя і 147-ма резервні дивізії.

⁶ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). Ф. 2. Оп. 7 (1951). Спр. 4. Т. 1. Арк. 1–31.

⁷ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. КМФ-8. Оп. 1. Спр. 61. Арк. 1–50.

⁸ Диксон Ч. О., Гейльбрунн О. Коммунистические партизанские действия / сокращ. пер. с англ. под ред. полк. А. А. Прохорова. Москва: Изд-во иностранной литературы, 1957. С. 261–290.

⁹ Україна в Другій світовій війні у документах: зб. нім. арх. матеріалів: у 4-х т. / упоряд. В. М. Косика. Львів, 1999. Т. 3: (1942–1943). С. 146–147

¹⁰ Там само. С. 155.

¹¹ Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45. Frankfurt/Main: Verlag E.S. Mittler & Sohn GmbH, 1977. Band 5: Die Landstreitkräfte 31–70. S. 246.

¹² Залесский К. А. «Элита» Гитлера во Второй Мировой. Кто был кто в Третьем Рейхе. Москва: Яуза-пресс, 2012. С. 436.

¹³ Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45. Osnabruck: Biblio Verlag, 1973. Band 7: Die Landstreitkräfte 131–200. S. 51, 61, 85.

¹⁴ Nigel T. The German Army 1939–45 (3). Eastern Front 1941–1943. Men-at-Arms 326. Oxford (UK): Osprey Publishing Ltd, 1999. P. 5.

¹⁵ Залесский К. А. Вооруженные силы III Рейха. История организации, структура, боевое применение. Москва: Издатель Быстров, 2008. С. 305, 311.

Штаб 62-го резервного корпусу розташовувався в м. Дубно¹⁶. 143-тя резервна дивізія – на території генеральної округи «Волинь-Поділля», її штаб також перебував у м. Дубно¹⁷. Командував нею генерал-лейтенант Пауль Штевер (Paul Stoewer, 18.09.1942–18.02.1944)¹⁸.

Частини дивізії розташовувалися так: штаб 68-го резервного гренадерського полку – м. Брест-Литовськ¹⁹. Резервні гренадерські батальйони: 169-й – м. Береза-Картузька²⁰, 188-й – м. Кобрин²¹, 512-й – м. Брест-Литовськ²². Штаб 76-го резервного гренадерського полку – м. Луцьк²³. Резервні гренадерські батальйони: 230-й – м. Луцьк²⁴, 323-й – м. Сарни²⁵, 386-й – м. Луцьк²⁶, 479-й – м. Володимир-Волинський²⁷. Штаб 208-го резервного гренадерського полку – м. Ковель²⁸. Резервні гренадерські батальйони: 122-й – м. Любомиль²⁹, 337-й – м. Ковель³⁰, 397-й – смт Голоби³¹. 257-й резервний артилерійський дивізіон – м. Береза-Картузька³² та 68-й резервний інженерний батальйон – м. Пінськ³³.

Частини 62-го резервного корпусу розміщувалися на території, на якій у 1943 р. розгорнеться й активно діятиме проти німецьких окупантів УПА, а отже, протистояти йому. Відомо також про використання німцями в охоронних цілях інших частин. 68-й резервний гренадерський батальйон 23-го резервного гренадерського полку із 153-ї резервної дивізії базувався в м. Дубно. Наприкінці березня 1943 р. він відправився до Криму³⁴.

У м. Ковель розташовувався 569-й транспортно-супровідний батальйон, з 10 березня 1943 р. перейменований на 569-й транспортно-охоронний³⁵. У м. Рівне 21 квітня 1943 р. із залишків 1-го батальйону 581-го гренадерського полку був

¹⁶ Tessin G. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45*. Band 5. S. 246.

¹⁷ *Ibid.* Band 7. S. 51.

¹⁸ Залесский К. А. *Вооруженные силы III Рейха...* С. 305; Mitcham S. W. *Hitler's Legions: The German Army Order of Battle, World War II*. New York: Stein and Day Publishers, 1985. P. 129.

¹⁹ Tessin G. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45*. Osnabruck: Biblio Verlag, 1996. Band 16: *Verzeichnis der Friedensgarnisonen 1932–1939 und Stationierungen im Kriege 1939–1945*. Teil 3: *Wehrkreise XVII, XVIII, XX, XXI und besetzte Gebiete Ost und Sudost*. S. 232.

²⁰ *Ibid.* S. 230.

²¹ *Ibid.* S. 234.

²² *Ibid.* S. 232.

²³ *Ibid.* S. 288.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *Ibid.* S. 296.

²⁶ *Ibid.* S. 288.

²⁷ *Ibid.* S. 301.

²⁸ *Ibid.* S. 285.

²⁹ *Ibid.* S. 235.

³⁰ *Ibid.* S. 285.

³¹ *Ibid.* S. 281.

³² *Ibid.* S. 230.

³³ *Ibid.* S. 239.

³⁴ *Ibid.* S. 280.

³⁵ Tessin G. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45*. Osnabruck: Biblio Verlag, 1975. Band 11: *Die Landstreitkräfte 501–630*. S. 194.

сформований похідний батальйон, який дислокувався в м. Рівне орієнтовно до листопада 1943 р.³⁶

Для несення охоронної служби на Волинь німці прислали ландшцц батальйони*. Відомо про чотири таких на Волині в 1943 р.: 439-й, 552-й, 842-й і 988-й. 439-й і 842-й розташовувалися в м. Рівне³⁷, 552-й – м. Луцьк³⁸ і 988-й – м. Сарни³⁹. Отже, можна стверджувати, що на початок весни 1943 р. на території Волині сили Вермахту могли виставити проти УПА дивізію і сім окремих батальйонів – досить потужну силу.

Крім зазначених, для боротьби з повстанцями німці мали змогу використати формування, що не перебували безпосередньо на Волині, але розміщувалися на території генеральної округи «Волинь-Поділля»: ландшцц батальйони – 353-й і 355-й в м. Проскурів⁴⁰, 568-й – м. Шепетівка⁴¹, 856-й – м. Брест-Литовськ⁴², 242-й охоронний батальйон – м. Пінськ⁴³, 594-й і 986-й транспортно-охоронні батальйони – м. Кам'янець-Подільський⁴⁴.

Утім, 147-ма резервна дивізія розташовувалася на території генеральної округи «Житомир», де діяло підпілля ОУН(б)⁴⁵. Перший рейд повстанців тут відбувся наприкінці 1942 р. під командуванням Федіра Воробця («Верещаки»)⁴⁶. Починаючи з 13 травня 1943 р., рейди відділів УПА на територію Житомирської обл. відбувалися постійно, і повстанці часто вступали в бої проти німецьких окупантів⁴⁷. 17 липня 1943 р. начальник штабу оперативного тилового району групи армій «Південь» оберст Гільгаузен у листі до штабів охоронних дивізій і польових комендатур в Україні вказував, що напади українських націоналістичних банд уже розповсюдилися на територію оперативного тилового району⁴⁸. З серпня 1943 р. на території Житомирської обл. діяла військова округа УПА «Тютюнник»⁴⁹.

³⁶ Tessin G. Verbände und Truppen... S. 220.

* Ландшцц батальйон (нім.: Landeschützen-Bataillon) – «земельний охоронний батальйон», частини Вермахту, укомплектовані обмежено придатними до служби рекрутами.

³⁷ Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45. Band 16. Teil. 3. S. 294.

³⁸ Ibid. S. 288.

³⁹ Ibid. S. 296.

⁴⁰ Ibid. S. 293–294.

⁴¹ Ibid. S. 296.

⁴² Ibid. S. 232.

⁴³ Ibid. S. 239.

⁴⁴ Ibid. S. 282.

⁴⁵ Жилюк В. М. Діяльність ОУН та УПА на Житомирщині у 1941–1955 рр.: монографія. Рівне: Волинські обереги, 2008. С. 92–112.

⁴⁶ Петренко Р. («Юрко», «Омелько»). За Україну, за її волю. Спогади / ред. Галина Петренко. Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 1997. С. 86–87. (Літопис Української повстанської армії. Т. 27).

⁴⁷ Жилюк В. М. Діяльність ОУН та УПА на Житомирщині... С. 112–124; Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943–1944. Документи і матеріали / упоряд. О. Вовк, І. Павленко. Київ; Торонто, 1999. С. 639–652. («Літопис УПА. Нова серія. Т. 2).

⁴⁸ УПА в світлі німецьких документів. Кн. 1: 1942 – липень 1944 / упоряд. Тарас Гунчак. Торонто: Вид-во «Літопис УПА», 1983. С. 85–86. (Літопис Української повстанської армії. Т. 6).

⁴⁹ Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943–1949. Довідник П. Нью-Йорк: Пролог, 1995. С. 171.

За час перебування 147-ї резервної дивізії в Україні нею командували: генерал-лейтенант Рудольф Зінтценіх (Rudolf Sintzenich, 01.04.1942–23.12.1942), генерал-майор Пауль Мальман (Paul Mahlmann, 25.12.1942–01.08.1943), генерал-майор Пауль Хоффман (Paul Hoffmann, 01.08.1943–17.09.1943) і генерал-лейтенант Отто Маттершток (Otto Matterstock, 17.09.1943–10.01.1944)⁵⁰. Штаб 147-ї резервної дивізії розміщувався в м. Звягель⁵¹.

Дивізія розташовувалася так: штаб 212-го резервного гренадерського полку – м. Коростень⁵²; резервні гренадерські батальйони: 63-й – смт Бородянка⁵³, 316-й – м. Коростень⁵⁴, 320-й – м. Малин⁵⁵, 423-й – с. Білокоровичі⁵⁶, 468-й – м. Олевськ⁵⁷; штаб 268-го резервного гренадерського полку – м. Звягель⁵⁸; резервні гренадерські батальйони: 91-й – м. Корець⁵⁹, 488-й – м. Звягель⁶⁰; 27-й резервний артилерійський дивізіон⁶¹ та 27-й резервний інженерний батальйон – м. Звягель⁶².

Також на території області перебував 389-й ландшуг батальйон у м. Бердичів⁶³ і певний час у м. Житомир – 987-й⁶⁴.

На мою думку, 62-й резервний корпус під командуванням генерала піхоти Ф. Нойлінга брав участь у боях проти українських повстанців на території генеральних округ «Волинь-Поділля» та «Житомир» протягом усього 1943 р., допоки не одержав наказу на відправку штабу корпусу у Францію⁶⁵. 143-тя і 147-ма резервні дивізії були розформовані протягом січня–березня 1944 р. в Україні. Їхні частини та підрозділи розподілені між іншими дивізіями⁶⁶.

Перша згадка про використання німцями дивізії проти УПА наявна в повстанському документі за травень 1943 р.: «Після кількох днів німці кинули цілу дивізію для знищення повстанців. Дивізія складалася з двох мадярських полків, одного полку німців разом з СС й жандармерією і одного полку узбеків та казахів»⁶⁷. У складі німецьких окупаційних сил в Україні не було такого нестандартного формування, натомість були різні німецькі й угорські частини та з'єднання, які несли службу в Україні й боролися проти партизанів.

⁵⁰ Залесский К. А. Вооруженные силы III Рейха... С. 305.

⁵¹ Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45. Band 7. S. 61.

⁵² Ibid. Band 16. Teil. 3. S. 285.

⁵³ Ibid. S. 277.

⁵⁴ Ibid. S. 285.

⁵⁵ Ibid. S. 289.

⁵⁶ Ibid. S. 230.

⁵⁷ Ibid. S. 291.

⁵⁸ Ibid. S. 302.

⁵⁹ Ibid. S. 285.

⁶⁰ Ibid. S. 302.

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid. S. 276.

⁶⁴ Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45. Osnabruck: Biblio Verlag, 1976. Band 13: Die Landstreitkräfte 801–13 400. S. 187.

⁶⁵ Ibid. Band 5. S. 246.

⁶⁶ Muller-Hillebrand B. Das Heer 1933–1945. Entwicklung des organisatorischen Aufbaues. Frankfurt am Main: Verlag E. S. Mittler & Sohn G. m. b. H, 1969. Band 3. S. 149.

⁶⁷ ОУН і УПА в 1943 році: Документи / відп. ред. С. Кульчицький. Київ, 2008. С. 145.

Так, коли в документі йдеться про два мадярські полки, то, найімовірніше, вони походять із угорської оперативної групи «Захід», яка діяла на території Правобережної України, Волині, південному Поліссі й північно-східній частині Галичини зі Львовом⁶⁸. На початок весни 1943 р. у її складі перебували 18-та, 19-та, 121-ша і 124-та легкі дивізії⁶⁹. Саме з них, швидше за все, були взяті ці два полки, які залучали до боротьби проти повстанців.

Німецький полк, про який мовиться в документі, найімовірніше, – 35-й поліцейський стрілецький під командуванням оберстлейтенанта шуполіції Фрідріха Корфа (Friedrich von Korff), створений 21 квітня 1943 р.⁷⁰, діяв на Волині. Також можливо, що участь у цій акції брали поліцейські батальйони з 10-го та 11-го поліцейських полків СС, які тоді перебували в Україні⁷¹.

Що ж до полку з узбеків і казахів, мені не вдалося знайти жодної інформації про таку частину, яка б діяла на Волині у квітні 1943 р. Відомо, що на території Генеральної Губернії (в м. Легионово поблизу Варшави) німці формували з полонених червоноармійців – узбеків та казахів – туркестанські батальйони⁷². До весни 1943 р. сформовано п'ять таких: 785-й, 786-й, 787-й, 788-й, 789-й⁷³. Також відомо, що 24 квітня 1943 р. командувач військовим округом у Генеральній Губернії видав наказ про виділення 500 тюркських легіонерів для несення митно-прикордонної служби. Із них 300 осіб відправили на східний кордон⁷⁴. Так військова частина, яка складалася із казахів та узбеків, про яких згадували українські повстанці, могла прийти з території Генеральної Губернії і після антиповстанської операції повернутися назад.

Ще одна згадка про використання німецькими окупантами частин та з'єднань проти українських повстанців на Волині міститься у працях безпосередніх учасників визвольної боротьби. М. Лебедь зазначав: «Фон дем Бах оточує своїми дивізіями цілу Крем'янецьку округу»⁷⁵, а Л. Шанковський: «Останнім етапом акції фон дем Баха були мілітарні акції проти УПА. До цієї акції він ужив 50 танків і панцерних авт, 27 літаків, 10 моторизованих батальйонів з важкою зброєю й артилерію й приблизно 10 000 німецьких і польських поліцистів та жандармів. Дальшими допоміжними

⁶⁸ Пагіря О. Між війною та миром: відносини між ОУН і УПА та збройними силами Угорщини (1939–1945). Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2014. С. 67. (Літопис УПА. Серія «Бібліотека». Т. 12).

⁶⁹ Nigel T., Laszlo S. The Royal Hungarian Army in World War II. Men-at-Arms 449. Oxford (UK): Osprey Publishing Ltd, 2008. P. 18.

⁷⁰ Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945). Львів: Місіонер, 2003. С. 153; Клименко О., Ткачов С. Українці в поліції в рейхскомісаріаті «Україна»: німецький окупаційний режим на Кременеччині у 1941–1944 рр. Харків: Ранок НП, 2012. С. 37; Littlejohn D. Foreign Legions of the Third Reich. San Jose, California: R. James Bender Publishing, 1987. Vol. 4: Poland, the Ukraine, Bulgaria, Romania, Free India, Estonia, Latvia, Lithuania, Finland and Russia. P. 43.

⁷¹ Waffen-SS und Ordnungspolizei im Kriegseinsatz 1939–1945: Überblick anhand der Feldpostübersicht / Bearbeitet von G. Tessin und N. Kannapin unter Mitarbeit von B. Meyer. Osnabruck: Biblio-Verlag, 2000. S. 594, 619–620.

⁷² Гилязов И. А. Легион «Идель-Урал». Москва: Вече, 2009. С. 70; Романько О. В. Мусульманские легионы во Второй мировой войне. Москва: ООО «Издательство АСТ»; ООО «Транзиткнига», 2004. С. 134.

⁷³ Гилязов И. А. Легион «Идель-Урал»... С. 90.

⁷⁴ Там само. С. 117.

⁷⁵ Лебедь М. УПА. Українська повстанська армія... С. 39.

частин були мадяри й «батальйонці», хоч одні і другі вважалися, німцями, ненадійними в боротьбі проти УПА. На залізничних лініях уведено в дію 5 панцирних поїздів (бази: Ковель – 2, Киверці – 1, Здолбунів – 2)»⁷⁶. Ця інформація хоч і неточна, але все ж стосується конкретної німецької антиповстанської операції, яка в німецьких документах проходить під назвою «Волинь»⁷⁷ і розпочалася в серпні 1943 р. і тривала до кінця місяця або й довше⁷⁸. Вона ж достовірно показує її розмах.

За даними німецьких документів, до операції була залучена кавалерійська дивізія СС⁷⁹ під командуванням бригадефюрера СС і генерал-майора військ СС Германа Фегелейна (Hermann Fegelein, 14.05.1943–13.9.1943)⁸⁰. Вона складалася із 1-го та 2-го рейтерських* полків СС, артилерійського полку СС, розвідувального батальйону СС, протитанкового й зенітного дивізіонів СС, батареї штурмових гармат СС та допоміжних підрозділів⁸¹. Чисельність – понад 9 000 солдатів та офіцерів⁸². Штаб дивізії розташовувався в м. Луцьк. Інші її частини мали розміститися в м. Дубно, Ковель, Любомиль, Володимир-Волинський і с. Стоянів⁸³. Разом із нею діяла айнзацкоманда СД 11 б чисельністю 160 осіб⁸⁴.

Бойова група «Шимана»⁸⁵ перебувала під командуванням бригадефюрера СС і генерал-майора військ СС Вальтера Шимани (Walter Schimana)⁸⁶. Цікавий факт, що В. Шимана одночасно призначено першим командиром добровольчої дивізії СС «Галичина» (30.06–20.11.1943)⁸⁷.

До складу бойової групи «Шимана» входила атаквальна група «Піпер»⁸⁸, створена в березні–квітні 1943 р. під командуванням гауптмана Генріха Піпера (Heinrich Piper), що складалася із 3-ї роти 315-го поліцейського батальйону, роти (невідомо якої) – з 320-го, 3-ї роти – 314-го, взводу зв'язку з 314-го поліцейського батальйону, саперного, мінометного, протитанкового взводів, гаубичної батареї, танкового підрозділу й латвійської поліцейської роти. Чисельність – приблизно 1 000 осіб⁸⁹. Розташовувалася група в м. Звягель⁹⁰.

Так, 11-й поліцейський полк СС⁹¹ під командуванням оберстлейтенанта шуцполіції Ервіна Грессера (Erwin Gresser)⁹² складався з трьох поліцейських батальйонів

⁷⁶ Історія українського війська... С. 672.

⁷⁷ National Archives and Records Administration (далі – NARA). Т. 354. R. 642. F. 001 710.

⁷⁸ Ibid. F. 001 676, 001 710; Україна в Другій світовій війні у документах... Т. 3. С. 275.

⁷⁹ NARA. Т. 354. R. 642. F. 001 631.

⁸⁰ Залеский К. А. СС. Самая полная энциклопедия. Москва: Яуза-пресс, 2012. С. 834, 839.

* Рейтер (нім. Reiter) – вершник.

⁸¹ NARA. Т. 354. R. 642. F. 001 575, 001 657, 001 688, 001 691.

⁸² Ibid. F. 001 575.

⁸³ Ibid. F. 001 685–001 687.

⁸⁴ Ibid. F. 001 684, 001 708.

⁸⁵ Ibid. F. 001 631.

⁸⁶ Залеский К. А. «Элита» Гитлера во Второй Мировой... С. 668.

⁸⁷ Бишоп К. Иностранные дивизии III Рейха. Иностранные добровольцы в войсках СС 1940–1945. Москва: Эксмо, 2006. С. 135; Залеский К. А. СС. Самая полная энциклопедия. С. 870.

⁸⁸ NARA. Т. 354. R. 642. F. 001 631.

⁸⁹ Архів Управління Служби безпеки України у Тернопільській області. Спр. 15. Т. 1. Арк. 77–78.

⁹⁰ NARA. Т. 354. R. 642. F. 001 631.

⁹¹ Ibid.

⁹² Nix P., Jerome G. The uniformed police forces of the Third Reich 1933–1945. Leander & Eklholm Forlag HB, 2006. P. 264.

і допоміжних підрозділів⁹³. У складі мав також 7-му поліцейську танкову роту, яку одержав у підпорядкування в березні 1943 р.⁹⁴. Приблизно з червня 1943 р. – ще й 10-ту⁹⁵. Чисельність – приблизно 2 000–2 500 осіб⁹⁶.

Також у бойову групу входило 10 моторизованих взводів жандармерії: 5-й, 8-й, 14-й, 15-й, 16-й, 22-й, 51-й, 57-й, 59-й, 61-й⁹⁷. Штатна чисельність – 37 жандармів⁹⁸. Отже, загальна 10-ти моторизованих взводів мала становити 370 осіб.

Отож 27 літаків, про які писав Л. Шанковський⁹⁹, це – 4-та і 5-та ескадрильї із 7-ї авіаційної групи спеціального призначення, яка в серпні 1943 р. розташовувалася на аеродромі в м. Рівне¹⁰⁰. Загалом на Волині було 6 аеродромів і 7 посадкових майданчиків, на яких могла розміщуватися німецька авіація¹⁰¹.

Що стосується бронепоездів, то вдалося встановити, що для боротьби з партизанами на лінії Ковель–Коростень–Київ німці 30 квітня 1943 р. перекинули бронепоезд № 7, а 1 червня 1943 р. до нього приєднався № 10¹⁰². Залучення частин і з'єднань Вермахту й військ СС для боротьби проти УПА на Волині показує тверді наміри німецьких окупантів знищити український національно-визвольний рух.

На території Галичини, приєднаної до Генеральної Губернії, активізація українського визвольного руху припадає на другу половину 1943 р. Для охоронних функцій, а також боротьби з партизанами, на території Генеральної Губернії перебувала 154-та резервна дивізія¹⁰³, якою командували: генерал-лейтенант Фрідріх Альтріхтер (Friedrich Altrichter, 31.05.1942–20.04.1944) і генерал-лейтенант Альфред Тільман (Alfred Thielmann, 20.04.1944–01.10.1944)¹⁰⁴. Дивізія складалася з 56-ї, 223-ї, 255-ї резервних гренадерських полків, 24-го резервного артилерійського дивізіону і 24-го резервного інженерного батальйону¹⁰⁵. На території Галичини розташовувався 255-й резервний гренадерський полк, штаб якого – в м. Львів¹⁰⁶.

⁹³ Michaelis R. *Combat Operation of the German Ordnungspolizei 1939–1945: Polizei-Bataillone – SS-Polizei-Regimenter*. Schiffer Military History, Atglen, PA, 2010. P. 8.

⁹⁴ Regenber W. *Panzerfahrzeuge und Panzereinheiten der Ordnungspolizei 1936–1945*. Eggolsheim: Dorfler im Nebel Verlag GmbH. Zeitgeschichte, 2006. S. 103.

⁹⁵ Ibid. S. 119.

⁹⁶ Michaelis R. *Combat Operation of the German Ordnungspolizei 1939–1945... P. 8.*

⁹⁷ NARA. T. 354. R. 642. F. 001 631.

⁹⁸ Angolia J. R., Hugh P. T. *Uniforms, Organization and History of the German Police / R. James Bender Publishing, Hawthorne, CA, U.S.A., 2009. Vol. 2. China. P. 404–405.*

⁹⁹ *Історія українського війська... С. 672.*

¹⁰⁰ By Henry L. deZeng IV. *Luftwaffe Airfields 1935–1945. Poland. Copyright © by Henry L. deZeng IV (Work in Progress), 2014. P. 46; NARA. T. 354. R. 642. F. 001 632.*

¹⁰¹ *Советская военная энциклопедия: в 2-х т. / глав. ред. П. П. Эйдман. Москва: ОГИЗ РСФСР, 1932. Т. 1. А–Аэродром. С. 979–980.*

¹⁰² Sawodny W. *German Armored Trains on the Russian Front 1941–1944*. Schiffer Publishing Ltd. Atglen, PA, 2003. P. 29.

¹⁰³ Tessin G. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45. Band 7. S. 89.*

¹⁰⁴ Залеский К. А. *Вооруженные силы III Рейха... С. 305.*

¹⁰⁵ Tessin G. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45. Band 7. S. 89.*

¹⁰⁶ Ibid. S. 89.

Резервні гренадерські батальйони були: 385-й – м. Золочів¹⁰⁷, 440-й – м. Городок¹⁰⁸ і 455-й – м. Львів¹⁰⁹.

У м. Броди – 425-й резервний гренадерський батальйон¹¹⁰ 24-го резервного гренадерського полку 174-ї резервної дивізії¹¹¹.

Відомо про розташування в Галичині ландшафт батальйонів: 543-й – м. Тернопіль¹¹² і 582-й – м. Дрогобич¹¹³, 310-й та 405-й батальйони і полк «Лемберг» (887-й, 888-й, 990-й батальйони) – м. Львів¹¹⁴. Ще в Галичині перебували 693-й і 1004-й охоронні й 595-й транспортно-охоронний батальйони¹¹⁵. Також є інформація про залучення до боротьби проти повстанців у Карпатах (літо–осінь 1943 р.) підрозділів із 174-ї резервної дивізії¹¹⁶. На цей момент невідомо, що це за підрозділи.

Перша відома антипартизанська операція в Галичині під назвою «Брунгільда Схід» розпочалася 24 червня 1943 р.¹¹⁷ і проходила на межі дистриктів «Люблін» та «Галичина». Із двох резервних дивізій (154-ї та 174-ї) були сформовані дві атаквальні групи «Зіммер» і «Штенгель», у кожній – по три батальйони. «Штенгель» діяла в дистрикті «Люблін», а «Зіммер» – у крайсгауптманшафті «Рава-Руська» дистрикту «Галичина», де формувалися відділи Української народної самооборони (УНС). Швидше за все, операція не була спрямована проти якогось конкретного визвольного руху, українського чи польського, а проводилася в «банд» небезпечному районі на стику двох дистриктів. Відчутних результатів німецьким окупантам добитися не вдалося¹¹⁸.

Наступні антиповстанські операції в Галичині, які я зафіксував, відбувалися осінню та зимою 1943 р. 15 жовтня німецькі окупаційні сили у складі поліцейського батальйону й роти з 1-го батальйону атаквальної групи (154-та резервна дивізія) були відправлені в район с. Микуличин для боротьби з «бандою»¹¹⁹. У районі с. Микуличин і Березина Яремчанського р-ну Станіславської обл. розташовувався курінь «Чорні чорти» ім. Євгена Коновальця¹²⁰. За німецькими даними, зіткнень із противником не було, тільки спалені повстанські колиби¹²¹. Натомість повстанський звіт стверджує, що вони таки були¹²².

Натомість 30 листопада 1943 р. німці силами трьох рот, групи важких мінометів і чотирьох груп із кулеметами з 255-го резервного гренадерського полку й

¹⁰⁷ Tessin G. Verbände und Truppen... Band 16. Teil 3. S. 173.

¹⁰⁸ Ibid. S. 147.

¹⁰⁹ Ibid. S. 154.

¹¹⁰ Ibid. S. 144.

¹¹¹ Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45. Band 7. S. 182.

¹¹² Ibid. Band 16. Teil 3. S. 168.

¹¹³ Ibid. S. 146.

¹¹⁴ Ibid. S. 155; NARA. T. 501. R. 217. F. 000 081.

¹¹⁵ Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45. Band 16. Teil 3. S. 155.

¹¹⁶ Michaelis R. Combat Operation of the German Ordnungspolizei 1939–1945... P. 57.

¹¹⁷ Okupacja i ruch oporu w dzienniku Hansa Franka 1939–1945. Warszawa: Wyd-wo Książka i Wiedza, 1970. T. II. 1943–1945 / red. Z. Polubiec. S. 364.

¹¹⁸ NARA. T. 501. R. 217. F. 000 032, 000 063–000 066.

¹¹⁹ Ibid. F. 000 894.

¹²⁰ ГДА СБУ. Ф. 5. Спр. 67418. Т. 1. Арк. 249.

¹²¹ NARA. T. 501. R. 217. F. 000 894.

¹²² ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 35. Арк. 133.

поліцейського батальйону¹²³ напали на курінь УНС «Кривоніс-II» поблизу с. Недільне на Старосамбірщині та завдали повстанцям значних втрат¹²⁴. За німецькими даними, повстанці втратили 58 осіб убитими, за іншими – вбитих було 65 осіб та 9 захоплено в полон¹²⁵.

А 10–11 грудня 1943 р. німці в Долинщині у Станіславській обл. проводили антиповстанську операцію «Гірський ліс» проти куреня «Гайдамаки»¹²⁶. До неї залучили два армійські й поліцейський батальйони¹²⁷. Повстанці встигли вийти з оточення до того, як ворог його остаточно заклав. Німецькі сили зайшли в уже порожній повстанський табір і спалили його¹²⁸.

У 1944 р. лінія німецько-радянського фронту вже проходила територію Галичини. Німецькі військові формування, крім участі в боях на фронті, також залучали до боротьби проти українських повстанців. 2-й танковий корпус СС (командир обергрупенфюрер СС і генерал військ СС Пауль Гауссер (Paul Hausser)¹²⁹), з кінця квітня 1944 р. перебував у резерві групи армій «Північна Україна»¹³⁰. До корпусу входили 9-та танкова дивізія СС «Гогенштауфен» (командир групенфюрер СС і генерал-лейтенант військ СС Вільгельм Біттріх (Wilhelm Bittrich)) та 10-та танкова дивізія СС «Фрундсберг» (командир бригадефюрер СС і генерал-майор військ СС Гейнц Гармель (Heinz Harmel)¹³¹). З особового складу 9-ї і 10-ї танкових дивізій СС були сформовані ягдкоманди* для боротьби з партизанами.

Так, 2 травня 1944 р. біля с. Верби (11 км на північний захід від м. Бережани) ягдкомандам вдалося знищити загін УПА чисельністю 200 чоловік¹³². Українські повстанці також нападали на есесівців. У документі 10-ї танкової дивізії СС «Фрундсберг» за 6 червня 1944 р. зафіксовано два випадки: «21 травня 1944 р. неподалік с. Поляни 5 бійців УПА роззброїли двох солдатів із господарської команди. 26 травня 1944 р. о 21:30 біля с. Нараїв приблизно 15 бандитів напали на кур'єрську машину. Загинуло двоє есесівців, автомобіль згорів, а секретні документи потрапили в руки бандитів»¹³³. Зроблено висновок: «Війська необережно поведуться у районах, яким загрожують банди. Повсюдно слід очікувати появи окремих бандитів та невеликих груп банд. Банди УПА намагалися дістати зброю шляхом засідок на солдатів»¹³⁴.

¹²³NARA. T. 501. R. 217. F. 000 815.

¹²⁴Мороз В. Українська Народна Самооборона (УНС) на терені Дрогобицької області (1943 рік). *Визвольний шлях*. 2000. Кн. 6. С. 70.

¹²⁵NARA. T. 501. R. 217. F. 000 889–000 890.

¹²⁶Ibid. T. 315. R. 1439. F. 000 620–000 625.

¹²⁷Ibid. T. 501. R. 217. F. 000 815.

¹²⁸Група УПА «Говерля». Кн. 2: Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру / упоряд. *Петро Содоль*. Торонто: Вид-во «Літопис УПА», 1992. С. 24. (Літопис Української повстанської армії. Т. 19).

¹²⁹Залесский К. А., Хауссер П. Черная гвардия Гитлера. Ваффен-СС в бою. Москва: Яуза-пресс, 2008. С. 129.

¹³⁰Michaelis R. Die 10. SS-Panzer-Division «Frundsberg». Berlin: Michaelis-Verlag, 2004. S. 41–45.

¹³¹Залесский К. А., Хауссер П. Черная гвардия Гитлера... С. 205, 207.

* Ягдкоманда (нім. Jagdkommandos) – «мисливська команда», спеціальний підрозділ для боротьби з партизанами.

¹³²Michaelis R. Die 10. SS-Panzer-Division «Frundsberg»... S. 45.

¹³³NARA. T. 354. R. 150. F. 792 326.

¹³⁴Ibid.

Загалом 2-й танковий корпус СС пробував в Україні до 12 червня 1944 р.¹³⁵. Отже, впродовж травня до 12 червня 1944 р. ягдкоманди 9-ї і 10-ї танкових дивізій СС брали участь у боях проти українських повстанців на території Галичини.

У повстанських документах є інформація про німецьку антиповстанську операцію, яку проводила 7-ма танкова дивізія в Чорному лісі біля м. Станіслава з 31 травня по 6 червня 1944 р.¹³⁶. У травні 1944 р. 7-ма танкова дивізія перебувала в резерві групи армій «Північна Україна»¹³⁷. Спершу дивізія розташовувалася в м. Броди, а потім перемістилася в м. Станіслав¹³⁸. На 1 червня 1944 р. її чисельність становила 14 040 солдатів та офіцерів¹³⁹. Оберст Герхард Шмідхубер (Gerhard Schmidhuber) був виконувачем обов'язків командира 7-ї танкової дивізії (02.05.1944–09.09.1944)¹⁴⁰, яка складалася з 6-го і 7-го танково-гренадерських, 25-го танкового і 78-го артилерійського полків, 42-го протитанкового й 296-го зенітного дивізіонів, 58-го інженерного батальйону та інших допоміжних частин¹⁴¹. Які саме сили використала 7-ма танкова дивізія для боротьби з повстанцями – невідомо. Сумнівно, щоби для цієї операції залучили цілу дивізію. Швидше за все, в дивізії могла бути сформована бойова група з різних її частин.

Останні великі бої УПА проти німців відбувалися з 9 по 16 липня 1944 р. у Карпатах¹⁴². Історик Л. Шанковський стверджував, що до боротьби проти УПА був залучений 59-й армійський корпус¹⁴³ під командуванням генерал-лейтенанта Едгара Реріхта (Edgar Röhricht, 10.06.1944–29.01.1945)¹⁴⁴. Корпус складався із 1-ї піхотної дивізії¹⁴⁵ (командир – генерал-лейтенант Ернст Антон фон Крозігк (Ernst-Anton von Krosigk, 08.06.1944–01.10.1944)¹⁴⁶), 208-ї піхотної дивізії¹⁴⁷ (командир

¹³⁵ Пономаренко Р. О. 10-я танковая дивизия СС «Фрундсберг». Москва: Вече, 2009. С. 73.

¹³⁶ Архів Центру досліджень визвольного руху (далі – АЦДВР). Ф. 9. Т. 6. Од. зб. 023. Арк. 16; Група УПА «Говерля». Кн. 2: Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру... С. 48–51.

¹³⁷ Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45. Frankfurt/Main: Verlag E.S. Mittler & Sohn GmbH, 1974. Band 3. S. 62.

¹³⁸ Stoves R. Die gepanzerten und motorisierten deutschen grossverbände (Divisionen und selbständige Brigaden) 1935–1945. Wölfersheim-Berstadt: Podzun-Pollas-Verlag, 1994. S. 62.

¹³⁹ Bundesarchiv-Militärarchiv (далі – ВА-МА). RH 10/146. f. 36.

¹⁴⁰ Митчем С. В. Танковые легионы Гитлера. Москва: Яуза-пресс, 2009. С. 182–183; Росадо Х., Бишоп К. Танковые дивизии Вермахта 1939–1945. Краткий справочник-определитель бронетехники. Москва: Изд-во Эксмо, 2006. С. 69.

¹⁴¹ ВА-МА. RH 10/146. f. 39.

¹⁴² Група УПА «Говерля». Кн. 2: Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру... С. 54–58.

¹⁴³ Шанковський Л. Тринадцять літ... С. 176; Шанковський Л. УПА на Стрийщині. *Стрийщина. Історико-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долинщини, Рознітівщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини* / ред.: І. Пеленська, К. Баб'як Нью Йорк; Торонто; Париж; Сидней: Комітет Стрийщини Нью Йорк 1990. Т. 1. С. 206.

¹⁴⁴ Залесский К. А. Вооруженные силы III Рейха... С. 159.

¹⁴⁵ Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45. Frankfurt/Main: Verlag E.S. Mittler & Sohn GmbH, 1973. Band 2: Die Landstreitkräfte 1–5. S. 21.

¹⁴⁶ Залесский К. А. Вооруженные силы III Рейха... С. 261.

¹⁴⁷ Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45. Osnabruck: Biblio Verlag, 1973. Band 8: Die Landstreitkräfte 201–280. S. 34.

генерал-лейтенант Ганс Пікенброк (Hans Piekenbrock, 22.06.1943–08.05.1945)¹⁴⁸ і 20-ї угорської дивізії¹⁴⁹. Весь 59-й армійський корпус не міг бути залучений до боротьби проти українських повстанців, оскільки в той момент перебував на фронті.

Окремо від цього німецького корпусу в 1-й угорській армії у складі 7-го угорського корпусу діяли 68-ма німецька¹⁵⁰ (командир генерал-майор Пауль Шойерпflug (Paul Scheuerpflug, 25.10.1943–08.05.1945)¹⁵¹) і 168-ма піхотна дивізія¹⁵² (командир генерал-лейтенант Вернер Шмідт-Гаммер (Werner Schmidt-Hammer, 01.12.1943–08.09.1944)¹⁵³).

Ще один німецький корпус, який тоді перебував на Станіславщині та звідки могли походити німецькі підрозділи, з якими вели бій українські повстанці, – 11-й армійський. На той час він був у складі 1-ї угорської армії¹⁵⁴, командував ним генерал піхоти Рудольф фон Бюнау (Rudolf von Büнау, 20.03.1944–16.03.1945)¹⁵⁵.

До 11-го армійського корпусу входили: 101-ша егерська¹⁵⁶ (командир генерал-лейтенант Еміль Фогель (Emil Vogel, 01.09.1942–12.07.1944)¹⁵⁷) і три угорські дивізії (18-та, 24-та і 25-та)¹⁵⁸. Саме серед документів 11-го армійського корпусу за 4 липня 1944 р. є згадка про розташування в його тилу «української національної банди» чисельністю 1 000–1 500 осіб¹⁵⁹, що дає підстави припустити можливість участі частин цього корпусу в боях проти українських повстанців із метою очищення свого тилу від сил УПА.

Отже, діяльність українських повстанців на окупованій території, а також у тилу Вермахту, привела до того, що німці почали залучати для боротьби проти українських повстанців частини й навіть цілі з'єднання. Подальше дослідження цієї теми має детальніше розкрити розмах протистояння сил Вермахту і військ СС проти українського визвольного руху, а також дасть можливість провести підрахунки втрат двох ворожих сторін.

REFERENCES

Angolia, J. R., & Hugh, P. T. (2009). *Uniforms, Organization and History of the German Police* (Vol. 2). China: R. James Bender Publishing [in English].

¹⁴⁸Залесский К. А. Вооруженные силы III Рейха... С. 275.

¹⁴⁹Mehner K. Die geheimen Tagesberichte der deutschen Wehrmachtsführung im Zweiten Weltkrieg 1939–1945. Osnabruck: Biblio Verlag, 1985. Band 10: 1. Marz 1944–31. August 1944. S. 504.

¹⁵⁰Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45. Band 5. S. 280.

¹⁵¹Залесский К. А. Вооруженные силы III Рейха... С. 267.

¹⁵²Mehner K. Die geheimen Tagesberichte der deutschen Wehrmachtsführung im Zweiten Weltkrieg 1939–1945. Band 10. S. 504.

¹⁵³Залесский К. А. Вооруженные силы III Рейха... С. 273.

¹⁵⁴Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45. Band 3. S. 195.

¹⁵⁵Залесский К. А. Вооруженные силы III Рейха... С. 146.

¹⁵⁶Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45. Osnabruck: Biblio Verlag, 1972. Band 6: Die Landstreitkräfte 71–130. S. 169.

¹⁵⁷Залесский К. А. Вооруженные силы III Рейха... С. 302.

¹⁵⁸Mehner K. Die geheimen Tagesberichte der deutschen Wehrmachtsführung im Zweiten Weltkrieg 1939–1945. Band 10. S. 504.

¹⁵⁹NARA. T. 314. R. 499. F. 000 069.

Bishop, K. (2006). *Inostrannye divizii III Reikha. Inostrannye dobrovoltsy v voiskakh SS 1940–1945*. Moscow: Eksmo [in Russian].

By Henry, L. deZeng IV. (2014). *Luftwaffe Airfields 1935–1945. Poland*. Retrieved from <https://www.w2.dk/Airfields%20-%20Poland.pdf> [in English].

Bolianovskiy, A. (2003). *Ukrainski viiskovi formuvannia v zbroinykh sylakh Nimechchyny (1939–1945)*. Lviv: Misioner [in Ukrainian].

Dikson, Ch. O., & Geilbrunn, O. (1957). *Kommunisticheskie partizanskie deistviia* (A. A. Prokhorov, Trans.). Moscow: Izdatelstvo inostrannoi literatury [in Russian].

Eideman, R. P. (Ed.). (1932). *Sovetskaia voennaia entsyklopediia* (Vol. 1). Moscow: OGIZ RSFSR [in Russian].

Giliazov, I. A. (2009). *Legion «Idel-Ural»*. Moscow: Veche [in Russian].

Klymenko, O., & Tkachov, S. (2012). *Ukrainci v politsii v reikhskomisariati «Ukraina»: nimetskyi okupatsiyni rezhym na Kremenechchyni u 1941–1944 rr.* Kharkiv: Ranok NP [in Ukrainian].

Kosyk, V. M. (Comp.). (1999). *Ukraina v Druhii svitovii viini u dokumentakh. Zbirnyk nimetskykh arkhivnykh materialiv (1942–1943)* (Vol. 3). Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy; Lvivskiy derzhavnyi universytet im. I. Franka; Instytut ukrainskoi arkeohrafiy ta dzhereloznavstva im. M. Hrushevskoho NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Krokhmaluk, Y. (1972). *UPA Warfare in Ukraine: Strategical, Tactical and Organizational Problems of Ukrainians in World War II*. New York: Society of Veterans of Ukrainian Insurgent Army [in English].

Kulchytskyi, S. (Ed.). (2008). *OUN i UPA v 1943 rotsi: Dokumenty*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Levytskyi, M. (Ed.). (1953). *Istoriia ukrainskoho viiska (2nd ed.)*. Winnipeg: Klub pryiateliv ukrainskoi knyzhky. Vydavets Ivan Tyktor [in Ukrainian].

Lebed, M. (1946). *UPA. Ukrainska povstanska armiia. Yii geneza, rist i dii u vyzvolnii borotbi ukrainskoho narodu za Ukrainku Samostiinu Sobornu Derzhavu (Pt. 1)*. [B. m.] Vydannia Presovoho Biura UHVR [in Ukrainian].

Littlejohn, D. (1987). *Foreign Legions of the Third Reich* (Vol. 4). San Jose, California: R. James Bender Publishing [in English].

Mehner, K. (1985). *Die geheimen Tagesberichte der deutschen Wehrmachtsführung im Zweiten Weltkrieg 1939–1945* (Vol. 10). Osnabruck: Biblio Verlag [in German].

Mirchuk, P. (1953). *Ukrainska Povstanska Armiia 1942–1952*. Munich: CICERO [in Ukrainian].

Mitcham, S. W. (1985). *Hitler's Legions: The German Army Order of Battle, World War II*. New York: Stein and Day Publishers [in English].

Michaelis, R. (2004). *Die 10. SS-Panzer-Division «Fruntsberg»*. Berlin: Michaelis-Verlag [in German].

Mitchem, S. V. (2009). *Tankovyye legiony Gitlera*. Moscow: Yauza-press [in Russian].

Michaelis, R. (2010). *Combat Operation of the German Ordnungspolizei 1939–1945: Polizei-Bataillone – SS-Polizei-Regimenter*. Atglen PA: Schiffer Military History [in English].

Moroz, V. (2000). *Ukrainska Narodna Samooborona (UNS) na tereni Drohobyt'skoi oblasti (1943 rik). Vyzvolnyi shliakh*, 6, 54–72 [in Ukrainian].

Muller-Hillebrand, B. (1969). *Das Heer 1933–1945. Entwicklung des organisatorischen Aufbaues* (Vol. 3). Frankfurt am Main: Verlag E. S. Mittler & Sohn [in German].

Nigel, T. (1999). *The German Army 1939–45* (Vol. 3). Oxford (UK): Osprey Publishing Ltd [in English].

Nix, P., & Jerome, G. (2006). *The uniformed police forces of the Third Reich 1933–1945*. Leander: Eklholm Forlag HB [in English].

Nigel, T., & Laszlo, S. (2008). *The Royal Hungarian Army in World War II*. Oxford (UK): Osprey Publishing Ltd [in English].

Pahiria, O. (2014). *Mizh viinoiu ta myrom: vidnosyny mizh OUN i UPA ta zbroinymy sylamy Uhorschchyny (1939–1945)*. *Litopys UPA. «Biblioteka»* (Vol. 12). Toronto; Lviv: Vyd-vo «Litopys UPA» [in Ukrainian].

Polubiec, Z. (Ed.). (1970). *Okupacja i ruch oporu w dzienniku Hansa Franka 1939–1945* (Vol. 2). Warsaw: Wydawnictwo Książka i Wiedza [in Polish].

Ponomarenko, R. O. (2009). *10-ya tankovaia diviziia SS «Fruntsberg»*. Moscow: Veche [in Russian].

Regenberg, W. (2006). *Panzerfahrzeuge und Panzereinheiten der Ordnungspolizei 1936–1945*. Eggolsheim: Dorfler im Nebel Verlag [in German].

Romanko, O. V. (2004). *Musulmanskie legiony vo Vtoroi mirovoi voine*. Moscow: OOO «Izdatelstvo AST»: OOO «Tranzitkniga» [in Russian].

Rosado, Kh., & Bishop, K. (2006). *Tankovyie divizii Vermakhta 1939–1945. Kratkii spravochnik-opredelitel bronetekhniki*. Moscow: Izd-vo Eksmo [in Russian].

Riurupa, R. (Ed.). (1992). *Voina Germanii protiv Sovetskoho Soiuz. 1941–1945. Dokumentalnaia ekspozitsiia goroda Berlina k 50-letiiu so dnia napadeniia Germanii na Sovetskii Soiuz*. Berlin: Arcon [in Russian].

Sawodny, W. (2003). *German Armored Trains on the Russian Front 1941–1944*. Atglen PA: Schiffer Publishing Ltd [in English].

Shankovskiy, L. (1975). Trynadsiat lit... (Dii UPA i zbroinoho pidpillia OUN na tereni viiskovoi okruhy ch. 4 «Hoverlia» v 1943–1956 rr.). In B. Kravtsiv (Ed.), *Almanakh Stanyslavivskoi zemli. Zbirnyk materialiv do istorii Stanyslavova i Stanyslavivshchyny* (Vol. 1, pp. 163–193). New York; Toronto; Munich: Naukove tovarystvo im. Shevchenka [in Ukrainian].

Shankovskiy, L. (1990). UPA na Stryishchyni. In I. Pelenska, K. Babiak (Eds.), *Stryishchyna. Istoryko-memuarnyi zbirnyk Stryishchyny, Skilshchyny, Bolekhivshchyny, Dolyshchyny, Rozhnityvshchyny, Zhuravenshchyny, Zhydachivshchyny i Mykolaivshchyny* (Vol. 1, pp. 193–218). New York; Toronto; Paris; Sydney: Komitet Stryishchyny Niu York [in Ukrainian].

Hunchak, T. (Comp.). (1983). *UPA v svitli nimetskykh dokumentiv. Kn. 1: 1942–cherven 1944*. *Litopys UPA* (Vol. 6). Toronto: Vydavnytstvo «Litopys UPA» [in Ukrainian].

Petrenko, H. (Ed.). (1997). *Petrenko R. («Yurko», «Omelko»)*. *Za Ukrainu, za yii voliu (Spohady)*. *Litopys Ukrainskoi Povstanskoi* (Vol. 27). Toronto; Lviv: Vydavnytstvo «Litopys UPA» [in Ukrainian].

Sodol, P. (1995). *Ukrainska Povstancha Armiia. 1943–1949. Dovidnyk II*. New York: Proloh [in Ukrainian].

Sodol, P. (Comp.). (1992). *Hrupa UPA «Hoverlia». Knyha druha: Spomyny, statti ta vydannia istorychno-memuarnoho kharakteru*. *Litopys UPA* (Vol. 19). Toronto; Lviv: Vyd-vo «Litopys UPA» [in Ukrainian].

Stoves, R. (1994). *Die gepanzerten und motorisierten deutschen grossverbände (Divisionen und selbständige Brigaden) 1935–1945*. Wölfersheim-Berstadt: Podzun-Pollas-Verlag [in German].

Tessin, G. (1972). *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45* (Vol. 6). Osnabruck: Biblio Verlag [in German].

Tessin, G. (1973). *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45* (Vol. 2). Frankfurt/Main: Verlag E.S. Mittler & Sohn [in German].

Tessin, G. (1973). *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45* (Vol. 7). Osnabruck: Biblio Verlag [in German].

Tessin, G. (1973). *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45* (Vol. 8). Osnabruck: Biblio Verlag [in German].

Tessin, G. (1974). *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45* (Vol. 3). Frankfurt/Main: Verlag E.S. Mittler & Sohn [in German].

Tessin, G. (1975). *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45* (Vol. 11). Osnabruck: Biblio Verlag [in German].

Tessin, G. (1976). *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45* (Vol. 13). Osnabruck: Biblio Verlag [in German].

Tessin, G. (1977). *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45* (Vol. 5). Frankfurt/Main: Verlag E.S. Mittler & Sohn [in German].

Tessin, G. (1996). *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–45* (Vol. 16, Pt. 3). Osnabruck: Biblio Verlag [in German].

Tessin, G., & Kannapin, N. (Eds.). (2000). *Waffen-SS und Ordnungspolizei im Kriegseinsatz 1939–1945: Überblick anhand der Feldpostübersicht*. Osnabruck: Biblio-Verlag [in German].

Vovk, O., & Pavlenko, I. (Comps.). (1999). *Volyn i Polissia: UPA ta zapillia 1943–1944. Dokumenty i materialy* (Vol. 2). Kyiv; Toronto [in Ukrainian].

Zalesskii, K. A. (2008). *Vooruzhonnyie sily III Reikha. Istoriia organizatsyi, struktura, boievoie primenenie*. Moscow: Izdatel Bystrov [in Russian].

Zalesskii, K. A., & Hausser, P. (2008). *Chornaia gvardiia Gitlera. Vaffen-SS v boiu*. Moscow: Yauza-press [in Russian].

Zalesskii, K. A. (2012). *«Elita» Gitlera vo Vtoroi Mirovoi. Kto byl kto v Tretiem Reikhe*. Moscow: Yauza-press [in Russian].

Zalesskii, K. A. (2012). *SS. Samaia polnaia entsyklopediia*. Moscow: Yauza-press [in Russian].

Zhyliuk, V. M. (2008). *Dialnist OUN ta UPA na Zhytomyrshchyni u 1941–1955 rr. Monohrafiia*. Rivne: Volynski oberehy [in Ukrainian].

Viktor SENYTSKYI

*Keeper of Archival Funds of the II category
The National Museum-Memorial of Victims of the
Occupation Regimes «Loncky Street Prison»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1071-1802>
e-mail: exacted51@gmail.com*

ON THE ISSUE OF INVOLVING PARTS AND JOINTS OF THE WEHRMACHT AND SS TROOPS FOR THE FIGHT AGAINST UKRAINIAN INSURGENTS IN 1943–1944

For the first time, the issue of involving the army and SS units in the fight against the Ukrainian Insurgent Army (UIA) was considered. The main documents of the Wehrmacht are presented, which describe the methods of combating guerrillas. It is shown that Wehrmacht units in occupied Ukraine were involved not only in the performance of security functions but also in the fight against Ukrainian insurgents. The location of German units and formations on the territory of the general districts «Volyn-Podillia», «Zhytomyr» and the district «Halychyna» was studied. The information from the insurgent document and the works of the Ukrainian national liberation movement's participants about the involvement of forces by the German occupiers to fight against the UIA are analyzed, also showing which forces were actually involved in the struggle.

Some anti-insurgency operations in Volyn and Halychyna are considered. It is noted that the Germans first began to attract large forces against the UIA in spring 1943, in Volyn, in Halychyna German anti-insurgency operations began in summer 1943. The names of some anti-insurgency operations, such as «Volyn», «Brunhilda East» and «Mountain Forest», have also been defined. As proved, in the struggle against the UIA, in addition to the rear, the front units were also involved, which after the fighting at the front were taken to the reserve and were in the German-occupied part of Western Ukraine. The attacks of the Ukrainian insurgents on the SS units and the conclusions made by the Germans regarding the behavior in the area where the insurgents operate are shown. Attention is drawn to the fact that the German occupiers monitored the actions and movements of the Ukrainian insurgents.

It is concluded that the activities of the Ukrainian insurgents in the occupied territories, as well as in the rear of the Wehrmacht, led to the fact that the Germans began to involve parts and even entire units to fight against the Ukrainian insurgents. However, further research on this topic should reveal in more detail the scale of the confrontation between Wehrmacht forces and SS troops against the Ukrainian liberation movement, as well as make it possible to calculate the losses of the two enemy parties.

Keywords: UPA, Volyn, Halychyna, anti-insurgency operation, Wehrmacht, SS troops.